

URKIXOKO JULIOREN 100. URTEBURUAN



Urkixoko Julio, Deustun jalo zen 1871.ean. Ospe handiko gizona, RIEV-en sortzaile eta zuzendaria izan zen (1907-1936). Urkixok, gezurra badirudi ere, euskaraz idatzi zuten askok baino goragoko maila merezi du euskal literaturaren kondairan*. Bere lana literaturaz eta lingulistikaz hain zientifikoki egin zuenez eta egitera bultzatu gintuenez gero.

Askok pentsatu izan dute, honegatik bakarrik sartu nuela **Escriitores euskéricos** katalogoan. Izan ere, hala dirudi, bere fitxa irakurrita. Baina hori ez zen aski* arrazoi, ez; ez nion tokirik emango, euskal idazleen artean, inoiz euskaraz idatzi ez balu.

«Zer diozu? Urkixok euskaraz?», esaten zeutan adiskide batek oarintsu.

Hemen, guttienez, bere gogoa zer zen adierazten daukun lantxo bat jasoko dut. Bere gogoa, ez euskararen alde bakarrik, baizik zer euskara motarena* ere bai. Urkixok bere eritzia ondo landua zuen honetaz, literaturaren tradiziozko iturrietatik hartua. Hau da guttik dakitena.

Bera, izatez, euskaldun herria zen. Askok uste baino euskara gehiago zekiena, noski*. Eta gure literatura zaharrarekin liluraturik* zegoena. Honetaz adibiderik hainitz* emanen nuke, baina luzeegi joango nintzateke. Hor daude, esate baterako, **Obras Vascongadas del doctor labortano J. d'Etcheberri** (Paris, 1907), **Introducción al Lingvae Vasconvm Primitiæ de B. Dechepare** (Donostia, 1933), erretra zaharrak, Garibay-renak eta 1596.ekoak eta beste lan asko, hain ohar jakingarriekin berak berriz argitara emanak. Bere eritzi baliosak ezin zitezkeen egos*, euskararen ezagutza gabe. Eta bere ezagutza ez zen nolana hikoia, ez eta bere literatur jakintza ere.

Ez genuke gehlegizkorik esango, euskal idazle handi bat izango zela, bere garaian giro egoki batek inguratu izan balu, esateaz. Hau da, orduan garbikeriak hainbeste indar izan ez balu. Berak hori ezin baitzuen irentsi.

Ikus **Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco** liburuan (Literatura, II, 280-290 orr.), Luis Eleizalderekin gertatu zitzaiona. Garbikeria bere alturarik handiengan ibili zen* garai hartan, «eleiza»ren ordezkari ere «txadona» (etxe donea) erabili behar omen* zen, **eleiza** hitza latinetikakoa zelako. Honelako eritzi kaxkarrekin Urkixok garbizaletasunera eramango zuelakoan. Eta Urkixok esan omen zion: «Zeure deitura*, Eleizalde izan beharrean, Txadonalde jartzen baduzu, bai». Horretan bukatu omen ziren elkarren artekoak. Hau zen bere garaiko burubidea.

Orduko giroak ez zion, ez, lagundu. Gaur, ordea, bere gogoa hain ongi eratuko zen giroak inguratzen gaitu. Urkixok ez zen profeta, eta berak ere ez zuen horrelako nahirik. Baina, bai, ba zekien gure literaturak zer jokabide behar zuen, jatorritik zetorkigun tradizioari loturik behinik behin. Eta gaurko joera, horretara etorri zaiku. Zeren* Urkixok ere «h» zalea zen, gure literatura zaharreko frutuen balioa gure arteko beste askok baino lehen ikusi zuelako, literatura jatorrak lehenarekin lokarriak behar zituela ongi zekielako. Baina, euskaldun berria zenez, eta bere garaikoen artean berak hain gogoko ez zuen joerazko korrante indartsua ikusirik, ez zen harrizkekoa euskaraz ez idaztea. Hala ere, ba dugu, bere pertsonalitatea eta bere barne gogoa zintzoki agerian jartzen daukun lanik, euskara jatorrez idatzirik. Egungo aburuetara ahalgerik* gabe ager dezakegu, eta ezin dugu gauza bera esan orduko idazle oparotsu* askogatik.

Hona hemen lekuko*, Urkixoren euskarazko lantxo bat. 1910.ean «Euskal Esnalea-ren esku-egunkarian» argitaratua. Guk, bere ortografiaz dagoen dagoenean utziko dugu, x eta tx, ch eta tch-ren ordezkari aldakuntza soilak* eginez. Besterik ez. Halakoa baita* bere euskara. Eta, artikulua honetan, zein ederki goratzen duen, bere gogora eginez, Claveria-k XVII. mendean* Ziburuko Etxeberriren ohoretan* esana. Artikulu honek, «Zaharren erranak» du titulutzat:

Ezta Euskalzaletasuna gauza berria, hainitzek* uste duten bezala. Irgan* diren mendetan euskalzalet batzuk bizi ziren, eta hekien* artean Claveria Apeza, guti ezagutua dena. Jaun hu-

nek, Etxeberriko Joanosi eskainiritako hitz neurthitzetan, erral-ten* dio:

Burlatzen naiz Garibalez
Bai halaber* Etxabez,
Zenak mintzatu baitire
Erdaraz Eskaldunetz.

Ezen* zirenez geroztik
Eskaldunak hek biak,
Eskaraz behar zituzten
Egin bere historiak.

Eskaraz egin dituzu,
Etxeberri, zure obrak,
Ohoratu nahiz zeure
Ahalaz herritarrak.

Zer erretra eder balta*
Hizkuntza arrotzetan,
Hura aditzera ematen
Daroezu beretan.

Esker bada eta aithor
Duzula berezia,
Zeren xoratu duzun
Herritarren mihia.

**Egia handia da hori. Haurdanik euskara ikasi ez dugunek ez detzakegu gure liburutxoak euskaraz eskriba; baina Altoren hizkuntza dakitenek zergatik eskriba lezakete erdaraz?
Urkixoko Julio**

R. I. de los Estudios Vascos-en Zuzendaria

Honeraino duzu «Zaharren erranak», irakurle. Zein egoki aprobetxaturik Claveria-ren zirrikadazko poesia. «Altoren hizkuntza» esatean ere, ez uste mitologia faltsuz sortutako «Aitor» denik; baizik, zuberotarren «Altoren» (aita onen) duzu. Eta, haurtzarotik euskaldun izanik, liburuak erdaraz izkribatzea, sinetsezinezkoa zen Don Julioarentzat. Baina, bestalde, gaur bizi izan balitz, harritu egingo zen hainbeste euskaldun berri euskaraz liburuak idazten ikusteaz. Egun*, bera ere, hauetariko bat izango zen, noski*. Zeren*, nork ez luke pentsatuko, artikulutxo hau gaurko gazte batek idatzia ez denik? Eta bere gogoa eta bere eskaria, zer ikasbide ederra, oraindik orain ere erdal literaturari gustoa harturik dabilizan euskaldun holtentzat.

Hala ere, berriz diot, Urkixori euskal literaturan gehien zor dionguna, zera da, lan ezezagunen bilaketa eta liburu zahar haiei buruz eman zituen eritziak. Euskarazko literatura ilunpetik ateratzen asko lagundu zuen* gizona. Neurri handi batean, berari esker aurkitu ditugu gaur daramatzagun bideak. Baina oraindik ere ba dugu zer ikasirik, gure lehena hainbeste sakondu zuen gizon honengandik.

Lanik aski* aurkitu zuen lehenaren azterketan; eta, beharbada, honegatik ere ez zen sartu, berak euskarari buruz zituen eritziak defenditzen, denborarik ez galtzeko.

100. urteburuan izan dezagun bere oroimena, irakurle.

JUAN SAN MARTIN

daude, dagoz
daramatzagu, daroaguz,
daramazkigu
dauku, deusku, digu
detzakegu, daikeguz,
ditzakegu
dezagun, daigun
dio, deutso
dlogu, deutsagu

diot, dinot
gintuen, ginduzan
lezakete, leikee
nion, neutsan
zaiku, jaku, zaigu
zeutan, eustan, zidan
zion, eutson
zitezkeen, eitekezen
zitzaion, jakon